

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування

Кафедра медико-психологічних дисциплін

08-03-11

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання лабораторних робіт
з навчальної дисципліни

«Фізична терапія при захворюваннях внутрішніх органів»

для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня
за освітньо-професійною програмою спеціальності
227 «Фізична терапія, ерготерапія»
денної форми навчання

Рекомендовано науково-
методичною радою
з якості ННІ охорони здоров'я

Протокол № 1 від 17.09.2019 р.

Рівне – 2019

Методичні вказівки до виконання лабораторних занять з навчальної дисципліни «Фізична терапія при захворюваннях внутрішніх органів» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» денної форми навчання [Електронне видання] / Ногас А. О. – Рівне : НУВГП, 2019. – 25 с.

Укладач: Ногас А. О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, завідувач кафедри медико-психологічних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Ногас А. О., кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, завідувач кафедри медико-психологічних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності

Григус І. М.

© Ногас А. О., 2019
© НУВГП, 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ	6
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ	7
Лабораторне заняття № 1. Поняття про внутрішні хвороби – загальну терапію та фізичну реабілітацію хворих з захворюваннями внутрішніх органів	7
Лабораторне заняття № 2. Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легень	8
Лабораторне заняття № 3. Фізична реабілітація хворих з захворюваннями органів травлення. Фізична реабілітація при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки Фізична реабілітація хворих з захворюваннями кишківника	10
Лабораторне заняття № 4. Фізична реабілітація хворих на холецистит та жовчнокам'яну хворобу. Фізична реабілітація хворих на спланхноптоз	13
Лабораторне заняття № 5. Фізична реабілітація хворих на гломерулонефрит та пієлонефрит	16
Лабораторне заняття № 6. Фізична реабілітація хворих на ожиріння	18

РОЗДІЛ 3. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ	
СТУДЕНТИ	21
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	23

ВСТУП

Внутрішні хвороби – галузь клінічної медицини, що вивчає етіологію, патогенез і клінічні прояви захворювань внутрішніх органів, розробляє методи їх діагностики, лікування, профілактики та реабілітації. Вивчаються групи захворювань, які об'єднуються двома ознаками: локалізацією ураження і методом лікування та реабілітації.

Основним завданням курсу є навчання студентів оволодінню практичним навичкам щодо застосування засобів та методів фізичної реабілітації при захворюваннях внутрішніх органів: серцево-судинної системи, органів дихання, травної системи, сечовидільної та ендокринної системи тощо.

Дані методичні рекомендації підготовлені з метою конкретизації завдань, поставлених перед студентами, що оволодівають спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія», для допомоги в підготовці до лабораторних занять та в самостійній роботі з літературою, а також для полегшення підготовки до іспиту на завершальному етапі вивчення навчального курсу.

Поданий зміст лабораторних занять допоможе студентам оволодіти практичними навичками при застосуванні засобів фізичної реабілітації у відновленні здоров'я хворих з захворюваннями внутрішніх органів, з якими майбутній фахівець буде працювати під час навчальної і виробничої практик та в своїй майбутній професійній діяльності.

РОЗДІЛ 1

ТЕМИ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовий модуль 1. Поняття про внутрішні хвороби – загальну терапію.		
1.	Тема 1. Поняття про внутрішні хвороби – загальну терапію та фізичну реабілітацію хворих з захворюваннями внутрішніх органів.	4
2.	Тема 2. Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легень.	4
3.	Тема 3. Фізична реабілітація хворих з захворюваннями органів травлення. Фізична реабілітація при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Фізична реабілітація хворих з захворюваннями кишківника.	4
Змістовий модуль 2. Фізична реабілітація хворих з захворюваннями травної, сечостатевої системи та порушенням обміну речовин		
4.	Тема 4. Фізична реабілітація хворих на холецистит та жовчнокам'яну хворобу. Фізична реабілітація хворих на спланхноптоз.	4
5.	Тема 5. Фізична реабілітація хворих на гломерулонефрит та пієлонефрит.	4
6.	Тема 13. Фізична реабілітація хворих на ожиріння.	4
	Разом	24

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНИХ ЗАНЯТЬ

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Тема: Поняття про внутрішні хвороби – загальну терапію та фізичну реабілітацію хворих з захворюваннями внутрішніх органів.

Мета: Оволодіти знаннями про внутрішні хвороби – загальну терапію, зокрема застосування засобів фізичної реабілітації при різних внутрішніх патологіях.

Завдання:

1. Вивчити літературні джерела за темою заняття.
2. Ознайомитись зосновними засобами та методами фізичної реабілітації при захворюваннях внутрішніх органів.
3. Розглянути особливості проведення лікувальної фізичної культури, масажу та фізіотерапевтичних процедур у відновлювальному лікуванні терапевтичних хворих.

Короткий виклад теми

Внутрішні хвороби – це одна з галузей клінічної медицини, що займається проблемами етіології, патогенезу та клінічних проявів захворювань внутрішніх органів, їх діагностики, нехірургічного лікування, профілактики та реабілітації.

За локалізацією процесу внутрішніх хвороб поділяють на серцево-судинні, дихальної системи, системи травлення,

сечовиділення, ендокринних залоз і обміну речовин. Захворювання перебігають гостро, підгостро і хронічно.

При захворюваннях внутрішніх органів в поєднанні з медикаментозною терапією застосовують засоби фізичної реабілітації: лікувальну фізичну культуру, лікувальний масаж, фізіотерапію, механотерапію, працетерапію, дієтотерапію тасанаторно-курортне лікування.

Призначення засобів фізичної реабілітації, послідовність застосування її форм і методів визначається характером перебігу захворювання, загальним станом хворого, періодом та етапом реабілітації, руховим режимом.

Питання для співбесіди

1. Поняття «здоров'я», «хвороба».
2. Форми ЛФК та принципи їх використання при хворобах внутрішніх органів.
3. Застосування фізіотерапії і масажу при захворюваннях внутрішніх органів.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Тема: Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легень

Мета: Закріпити теоретичний матеріал по темі. Навчитися складати програму фізичної реабілітації для хворих на туберкульоз легень з врахуванням різних клінічних форм захворювання.

Завдання:

1. Проаналізувати літературні джерела за темою заняття.
2. Вивчити особливості застосування засобів фізичної реабілітації при різних формах туберкульозу.
3. Самостійно скласти комплекси ЛФК на різних етапах реабілітації хворих на туберкульоз легень.
4. Засвоїти методику проведення лікувального масажу і фізіотерапевтичних процедур для даної категорії хворих.

Короткий виклад теми

Туберкульоз – хронічне інфекційне захворювання, яке характеризується розвитком специфічних змін у різних органах і тканинах, насамперед у легенях.

Збудником туберкульозу є мікобактерії, відкриті в 1882 р. німецьким ученим Робертом Кохом.

Основним джерелом інфекції є хвора на відкриту форму туберкульозу людина. Найчастіше мікобактерії проникають в організм через дихальні шляхи, тобто аерогенно (80-90 %).

Залежно від форми туберкульозу легенів, його поширення, фази спостерігаються різні симптоми.

Частим симптомом туберкульозу легенів є гарячка. Наявність високої температури тіла свідчить про швидкий розвиток процесу.

Одним із ранніх симптомів туберкульозу є холодний нічний піт (навіть за наявності субфебрильної температури). Унаслідок туберкульозної інтоксикації розвиваються слабкість, втома, погіршується апетит, що призводить до схуднення і загального виснаження організму. Постійною ознакою туберкульозу є кашель.

Лікування хворих на туберкульоз здійснюється поетапно: у стаціонарі, санаторії та амбулаторно.

Протитуберкульозна терапія повинна бути комплексною, комбінованою і тривалою.

Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легень спрямована на відновлення або поліпшення функцій організму і, передусім, зовнішнього дихання та серцево-судинної системи, які порушуються в результаті захворювання на туберкульоз або після оперативного втручання.

Засобами фізичної реабілітації є лікувальна фізична культура, масаж грудної клітки, режими рухливої активності, фізіотерапія, аерозоль- та інгаляційна терапія, кліматотерапія.

Питання для співбесіди

1. Методи виявлення хворих на туберкульоз.
2. Засоби профілактики туберкульозу.
3. Складання комплексів ЛФК при різних клінічних формах туберкульозу легень. Оцінка їх ефективності.
4. Особливості санаторно-курортного лікування хворих на туберкульоз легень.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Тема: Фізична реабілітація хворих з захворюваннями органів травлення. Фізична реабілітація при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Фізична реабілітація хворих з захворюваннями кишківника.

Мета: Ознайомитись із збиранням анамнезу, основними клінічними ознаками та методами обстеження хворих з захворюваннями органів травлення. Засвоїти особливості

застосування засобів та методів фізичної реабілітації при відновному лікуванні шлунково-кишкового тракту. Навчитись складати програму фізичної реабілітації для хворих на виразкову хворобу шлунку та 12-палої кишки і захворюваннях кишківника.

Завдання:

1. Засвоїти збирання анамнезу і методи обстеження хворих з захворюваннями органів травлення.
2. Вміти скласти схему конспекту уроку занять з ЛФК та застосовувати методику ЛФК на різних етапах фізичної реабілітації.
3. Засвоїти методику проведення загального та сегментарного масажу, відпустки фізіотерапевтичних процедур для хворих на виразкову хворобу шлунку та 12-палої кишки і захворюваннях кишківника.
4. Дати оцінку ефективності впливу засобів фізичної реабілітації при даній патології шлунково-кишкового тракту.

Короткий виклад теми

Етіологія і патогенез виразкової хвороби достатньо складний і до цього часу не існує єдиної позиції з цього питання. У появі і розвитку хвороби провідну роль відіграють порушення центральної і вегетативної нервової систем. Вони виникають внаслідок постійних нервово-психічних і фізичних перевантажень, негативних емоцій. Не останнє місце займають часті порушення режиму і якості їжі, зловживання алкоголем і тютюном, запальні вогнища у слизовій шлунку і дванадцятипалої кишки.

Основним проявом виразкової хвороби є біль під грудьми. Він виникає одразу після їжі при виразці у шлунку. При локалізації у слизовій дванадцятипалої

кишки з'являються пізні болі. Хворі скаржаться на печію, відрижку, нудоту, нерідко блювоту, запор. Захворювання частіше супроводжується підвищеною кислотністю. Для виразкової хвороби характерна сезонність загострень: весна – осінь.

Виразкову хворобу лікують комплексно: призначають дієтотерапію, медикаментозне лікування, пиття мінеральних вод та засоби фізичної реабілітації.

Серед захворювань кишок найчастіше спостерігається запалення слизової оболонки товстих кишок – коліт, тонких кишок – ентерит, одночасне запалення тонких і товстих кишок – ентероколіт. За своїм перебігом вони поділяються на гострі та хронічні.

З метою правильного використання лікувальної фізичної культури, масажу, фізіотерапії при захворюваннях кишківника необхідно знати основні характерні ознаки цієї патології, принципи лікування пацієнтів у лікарняний і післялікарняний періоди, показання та протипоказання щодо засобів фізичної реабілітації.

Хворих лікують протизапальними і безпечними препаратами, призначають дієтичне харчування, пиття мінеральної води і кишкові промивання, дають рекомендації щодо раціональної організації харчування, режиму праці і відпочинку, при ускладненнях хірургічного характеру виконують оперативні втручання. Окрім цих засобів у комплексному лікуванні у лікарняний і післялікарняний періоди використовують фізичну реабілітацію.

Питання для співбесіди

1. Основні причини виникнення та характерні клінічні ознаки виразкової хвороби шлунку та 12-палої кишки.
2. Основні принципи фізичної реабілітації хворих на виразкову хворобу шлунку та 12-палої кишки на стаціонарному етапі лікування.
3. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування лікувальної фізичної культури, масажу та фізіотерапії для хворих на виразкову хворобу шлунку та 12-палої кишки на різних етапах реабілітації.
4. Поняття, причини, основні характерні ознаки колітів та ентероколітів. Ускладнення та основні інвалідизуючі фактори при колітах та ентероколітах.
5. Основні засоби фізичної реабілітації при колітах та ентероколітах в період стаціонарного лікування та післялікарняного періоду реабілітації.
6. ЛФК основні механізми лікувальної дії. Лікувальний масаж при колітах та ентероколітах.
7. Фізіотерапія у лікарняний і післялікарняний період реабілітації при колітах та ентероколітах.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Тема: Фізична реабілітація хворих на холецистит та жовчнокам'яну хворобу. Фізична реабілітація хворих на спланхноптоз.

Мета: Ознайомитись з клінічними ознаками та основними підходами до лікування хворих на холецистит, жовчнокам'яну хворобу і спланхноптоз. Навчитись

планувати та застосовувати засоби фізичної реабілітації при відновному лікуванні хворих на холецистит, жовчнокам'яну хворобу і спланхноптоз.

Завдання:

1. Вивчити літературні джерела за темою заняття.
2. Засвоїти збирання анамнезу і методи обстеження хворих на холецистит, жовчнокам'яну хворобу і спланхноптоз.
3. Вивчити методику проведення ЛФК, масажу та фізіотерапевтичних процедур для хворих на холецистит, жовчнокам'яну хворобу і спланхноптоз.
4. Дати оцінку ефективності впливу засобів фізичної реабілітації при даній патології шлунково-кишкового тракту.

Короткий виклад теми

Холецистит – запалення жовчного міхура. Сприяють виникненню холециститу застій жовчі в жовчному міхурі, наявність жовчних каменів, дискінезія жовчних шляхів, яка виникає під впливом стресових станів і негативних емоцій, розлади функцій ендокринної, центральної і вегетативної нервових систем.

Велику роль у виникненні хвороби відіграють переїдання, особливо жирної їжі, надмірна маса тіла, гіподинамія, шкідливі звички: вживання алкоголю, куріння, надмірне захоплення прянощами; розлади моторної функції кишечника. Перебіг хвороби, переважно, хронічний з періодами загострення, під час яких з'являється сильний біль у правому підребер'ї, що віддає у ділянку плеча і лопатки.

Жовчнокам'яна хвороба – утворення каменів у жовчному міхурі чи жовчних протоках. Виникненню каменю сприяє холецистит, а запалення жовчного міхура зумовлюється жовчнокам'яною хворобою.

У комплексному лікуванні хворих на холецистит і жовчнокам'яну хворобу призначають фізичну реабілітацію. У лікарняний період реабілітації застосовують ЛФК, лікувальний масаж, фізіотерапію.

ЛФК призначають після стихання гострих проявів захворювання у постільному чи напівпостільному режимі.

Післялікарняний період реабілітації проводять в поліклініці, санаторії.

Спланхноптоз – опущення органів черевної порожнини. Захворювання виникає внаслідок постійних фізичних перенапружень, ослаблення м'язів живота та тазового дна, розтягнення зв'язкового апарату, численних ускладнених пологів, вродженої нервово-м'язової астенії, значного схуднення, порушень постави, малорухливого способу життя.

Спланхноптоз лікують комплексно і проводять лікування, переважно, у поліклініці. Використовують спеціальні бандажі і ремені для утримання опущених органів, дієтотерапію, загально зміцнюючі заходи, серед яких велику вагу мають засоби фізичної реабілітації. Носіння різноманітних поясів та бандажів можна призначити за особливими показаннями і тимчасово, оскільки вони майже завжди призводять до гіпотрофії м'язів черевного пресу.

Фізіотерапію використовують для покращання тонуусу і скорочувальної здатності м'язів живота і тазового дна, стимуляції моторно-екскреторної функції шлунку і кишечника, підвищення загального тонуусу і загартування організму.

Працетерапію застосовують для підтримання загальної побутової та професійної здатності і нервово-психічного тону пацієнтів.

Питання для співбесіди

1. Причини виникнення, основні характерні ознаки холециститу і жовчнокам'яної хвороби.
2. Основні засоби фізичної реабілітації при холециститі і жовчнокам'яній хворобі в період стаціонарного лікування та після лікарняного періоду реабілітації.
3. ЛФК основні механізми лікувальної дії. Лікувальний масаж при холециститі і жовчнокам'яній хворобі.
4. Фізіотерапія у лікарняний і після лікарняний період реабілітації при холециститі і жовчнокам'яній хворобі.
5. Поняття, причини, основні характерні ознаки спланхноптозу.
6. Основні методи фізичної реабілітації при спланхноптозі.
7. Особливості ЛФК та масажу при спланхноптозі.
8. Фізіотерапія при спланхноптозі.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Тема: Фізична реабілітація хворих на гломерулонефрит та пієлонефрит

Мета: Ознайомитись з причинами виникнення, основними клінічними ознаками та методами обстеження хворих на гломерулонефрит та пієлонефрит. Засвоїти особливості застосування засобів фізичної реабілітації при відновному лікуванні хворих на гломерулонефрит та

пієлонефрит. Навчитись складати програму фізичної реабілітації для хворих з даною патологією.

Завдання:

1. Ознайомитись з літературними джерелами за темою заняття.
2. Вивчити методику проведення ЛФК, масажу та фізіотерапевтичних процедур для хворих на гломерулонефрит та пієлонефрит.
3. Дати оцінку ефективності впливу засобів фізичної реабілітації при даній патології.

Короткий виклад теми

Проведення ефективної реабілітації неможливо без орієнтування в клініко-фізіологічних аспектах нефрологічних захворювань. Спираючись на це реабілітолог може підбирати продуктивну програму відновлювальної терапії.

Нефритом або дифузійним гломерулонефритом називається імунно-запальне захворювання нирок з переважним ураженням судин ниркових клубочків. За клінічною картиною розрізняють гострий і хронічний гломерулонефрит.

Пієлонефритом називається запальне захворювання нирок і ниркових лоханок.

Пієлонефрит розвивається при проникненні в ниркову тканину хвороботворних мікробів, які поширюються із сечового міхура по сечоводах при уретриті й циститі, а також при перенесенні мікробів по кровоносних судинах з вогнищ запалення, наприклад з носоглотки, порожнини

рота. Захворювання становить 60% від усіх захворювань нирок.

Розрізняють гострий і хронічний пієлонефрит.

Завдання ЛФК: поліпшення і нормалізація ниркового кровотоку; забезпечення стійкої компенсації порушеної функції нирок; поліпшення і нормалізація функції інших уражених органів і систем, в першу чергу серцево-судинної системи; нормалізація нервово-психічної сфери; адаптація організму до підвищення фізичних навантажень стосовно до умов домашнього режиму; підвищення неспецифічної опірності.

Питання для співбесіди

1. Основні причини, які приводять до розвитку гломерулонефриту та пієлонефриту.
2. Характеристика клінічних проявів гострого та хронічного гломерулонефриту та пієлонефриту.
3. Засоби фізичної реабілітації при гломерулонефриті та пієлонефриті на лікарняному та після лікарняному етапі реабілітації.
4. Профілактика гострого і хронічного гломерулонефриту та пієлонефриту.

ЛАБОРАТОРНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Тема: Фізична реабілітація хворих на ожиріння

Мета: Ознайомитись з причинами виникнення, основними клінічними ознаками та методами обстеження хворих на ожиріння. Навчитись складати програми фізичної реабілітації для хворих на ожиріння.

Завдання:

1. Ознайомитись з причинами виникнення, перебігом, формами та ступенями ожиріння.
2. Вивчити особливості методики ЛФК для хворих на ожиріння.
4. Скласти програму фізичної реабілітації для хворих на ожиріння.

Короткий виклад теми

Ожиріння – надлишкове відкладання жирової тканини в організмі. Розрізняють екзогенну(аліментарну) і ендогенну (ендокринно-церебральну) форми ожиріння.

Залежно від надлишкової маси тіла визначають чотири ступені ожиріння: I (легка) – маса тіла перевищує норму на 15-29%, II (середня) – 30-49%, III (тяжка) – на 50-100%, IV (дуже тяжка) – понад 100%.

Відкладення жирової тканини ускладнює рухи діафрагми, порушує дихання, примушує працювати серце з додатковим навантаженням. У хворих нерідко розвиваються дистрофія міокарда, атеросклероз, гіпертонічна хвороба, стенокардія, страждають інші органи та системи, спостерігаються зміни в діяльності дихальної, травної систем, з'являються хвороби опорно-рухового апарату, нервової системи. У хворих знижується рівень фізичного і психічного здоров'я.

Ожиріння лікують комплексно. Воно зводиться до збільшення обсягу фізичних навантажень та обмеження енергетичної цінності їжі, переважно за рахунок жирів та вуглеводів.

Фізичну реабілітацію при ожирінні застосовують у вигляді ЛФК, лікувального масажу, фізіотерапії, механотерапії, працетерапії.

Механотерапію застосовують у вигляді занять на тренажерах для підвищення енерговитрат і зниження маси тіла, загального зміцнення та покращення фізичної працездатності і спеціальної тренованості організму.

Питання для співбесіди

1. Форми, причини, клінічні прояви ожиріння та основні принципи його лікування.
2. Використання ЛФК при різних формах ожиріння.
3. Застосування лікувального масажу та фізіотерапії для хворих на ожиріння.
4. Роль механотерапії та працетерапії при ожирінні.

РОЗДІЛ 3

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Вид контролю: 2 семестр – іспит

Методи контролю

1. Поточний контроль
2. Підсумковий контроль
3. Модульний контроль
3. Екзамен

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль №1			Змістовий модуль № 2				
T1	T2	T3	T6	T7	T8	40	100
10	10	10	10	10	10		

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка	
	для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для екзамену
90 – 100	відмінно	зараховано
82-89	добре	
74-81		
64-73	задовільно	
60-63		
35-59	незадовільно, з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	незадовільно, з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Внутрішні хвороби / Р. О. Сабадишин, В. М. Баніт, І. М. Григус і ін. ; за ред. Р. О. Сабадишина. Рівне : ВАТ “Рівненська друкарня”, 2004. 544 с.
2. Григус І. М. Фізична реабілітація при захворюваннях дихальної системи : навчальний посібник (Гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/11-8114 від 29.08.11 р.). Рівне, 2011. 186 с.
3. Масаж і лікувальна фізкультура в медицині : підручник М. В. Степашко, Л. В. Сухостат. К. : Медицина, 2006. 288 с.
4. Мухін В. М. Фізична реабілітація. К. : Олімпійська література, 2009. 488 с.
5. Ногас А. О. Фізична реабілітація хворих на туберкульоз легенів в умовах стаціонару: навчально-методичний посібник. Рівне, 2009. 128 с.
6. Порада А. М., Солодовник О. В., Прокопчук Н. Є. Основи фізичної реабілітації : навч. посібник. К. : Медицина, 2006. 248 с.

Додаткова

1. Алан Е. Г. Емері. М'язова дистрофія : факти. Нью-Йорк : Oxford University Press, 2001. 164 с.
2. Вовканич А., Романчак О. Лікувальна фізична культура при захворюваннях дихальної системи. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 10: У 4-х т. Львів: НВФ «Українські технології», 2006. Т. 4. Кн. 2. С. 31-35.
3. Гері Окамото. Основи фізичної реабілітації / Перекл. з англ. Львів : Галицька видавнича спілка, 2002. 294 с.

4. Григус І. М. *Методологічні аспекти розробки режимів фізичної активності в реабілітації хворих на бронхіальну астму* : автореф. дис. ... д-ра мед. наук : спец. 14.01.33 «Медична реабілітація, фізіотерапія та курортологія». Ялта, 2010. 36 с.
5. Григус І. М. Фізична реабілітація хворих на бронхіальну астму : монографія. Рівне, 2008. 240 с.
6. Дубровский В. И. Лечебная физическая культура (кинезиотерапия) : учебн. для студ. высш. учеб. заведений / 2-е изд., стер. М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. 608 с.
7. Епифанов В. А. Лечебная физическая культура и массаж : учебник. М. : ГЭОТАР-МЕД, 2002. 560 с.
8. Ибатов А. Д., Пушкина С. В. Основы реабилитологии : учебное пособие. М. : ГЭОТАР-Медиа, 2007. 160 с.
9. Карпюк І. Ю. Дихання в оздоровчій фізичній культурі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Знання України, 2004. 196 с.
10. Клинические рекомендации. Пульмонология / ред. А. Г. Чучалин. М. : ГЭОТАР-Медиа, 2008. 240 с.
11. Котешева И. А. Лечение и профилактика заболеваний органов дыхания . М. : Изд-во Эксмо, 2003. 352 с.
12. Лечебная физическая культура : справочник / Под. ред. проф. В. А. Епифанова. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Медицина, 2001. 592 с.
13. Лечебная физическая культура : учебн. для студ. высш. учеб. заведений / С. Н. Попов, Н. М. Валеев, Т. С. Гарасеева и др. ; под ред. С. Н. Попова. М. : Издательский центр «Академия», 2004. 416 с.
14. Лобода М. В Медична реабілітація – перспективи та шляхи її удосконалення. *Мед. реабілітація, курортологія, фізіотерапія*. 2006. №4. С. 3–5.
15. Лукьянова И. Е., Суханов В. Г., Сигида Е. А. Проблемы развития реабилитационных технологий.

Пробл. соц. гигиены, здравоохран. и истории медицины. 2007. № 1. С. 36-39.

16. Малявин А. Г. Респираторная медицинская реабилитация : практическое руководство для врачей / А. Г. Малявин. М. : Практическая медицина, 2006. 416 с.

17. Медицинская реабилитация: руководство для врачей / ред. В. А. Епифанов. М. : МЕДпресс-информ, 2005. 328 с.

18. Медицинская реабилитация: руководство. Том I. / ред. В. М. Боголюбов. М., 2007. 678 с.

19. Медицинская реабилитация: руководство. Том III. / ред. В. М. Боголюбов. М., 2007. 584 с.

20. Мерзлікіна О. А., Гузій О. В. Тлумачний словник термінів і словосполучень з фізичної реабілітації. Львів, 2002. 48 с.

21. Милюкова И. В. Лечебная физкультура : новейший справочник / Под общей ред. проф. Т. А. Евдокимовой. СПб. : Сова; М. : Изд-во Эксмо, 2003. 862 с.

22. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я / В. П. Мурза. К. : Здоров'я, 1991. 256 с.

23. Мухін В. М., Магльований А. В., Магльована Г. П. Основи фізичної реабілітації. Львів, 1999. 120 с.

24. Околоков А. Н. Диагностика болезней внутренних органов : Т. 3. Диагностика болезней органов дыхания. М. : Мед. лит., 2003. 464 с.

25. Околоков А. Н. Руководство по лечению внутренних болезней. Т. 1: Лечение болезней органов дыхания. М. : Мед. лит., 2008. 384 с.

26. Основи фізичної реабілітації / Г. П. Мальована та ін.. Львів : Ліга-Прес, 2006. 148 с.